

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.565.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-1/5>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ (1991–2010 РР.)

Кравчук Володимир Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8332-3523

У статті комплексно досліджуються питання конституційно-правового статусу військових судів у період (1991–2010 рр.) на теренах незалежної України. Аналізується розвиток системи військових судів і виявляється тенденція утвердження військового судочинства та посилення їх ролі в системі судів загальної юрисдикції.

Системно аналізується тогочасне законодавство України про військові суди, зокрема, Концепція судово-правової реформи в Україні від 28 квітня 1992 року, Закон України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року, Закон України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 2 лютого 1994 року, Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року тощо.

Наголошується, що основним завданням військових судів був розгляд справ про військові злочини військовослужбовців. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України питання притягнення до відповідальності військовослужбовців держави-агресора за вчинені військові злочини набувають особливої ваги та значення. Одним з ключових завдань України на сьогодні є формування, у взаємодії з відповідними інституціями держав-учасниць ЄС, надійної доказової бази для притягнення РФ до відповідальності в національних і міжнародних судах за скоєні в Україні військові злочини.

Визначено фактори, що впливали на формування військових судів. Досліджено динаміку окремих елементів правового статусу військових судів в ході розробки проектів конституційних актів. Зроблено висновок про те, що нормативні положення, що закріплювали правовий статус військових судів в Україні сприяли формуванню власного (хоча, й не бездоганного) досвіду функціонування системи військових судів.

Ключові слова: військові суди, правовий статус, правосуддя, суддя, судова система.

Kravchuk Volodymyr. The constitutional and legal status of military courts in Ukraine (1991–2010)

In this article, the author comprehensively examines the issues of the constitutional and legal status of military courts in the period (1991–2010) in independent Ukraine. The author analyzes the development of the system of military courts and reveals the tendency to establish military justice and strengthen their role in the system of courts of general jurisdiction.

The author systematically analyzes the legislation of Ukraine about military courts of that time, in particular, the Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine of April 28, 1992, the Law of Ukraine "On the Status of Judges" of December 15, 1992, the Law of Ukraine "On Qualification Commissions, Qualification Attestation and Disciplinary Liability of Judges of Ukrainian Courts" of February 2, 1994, the Law of Ukraine "On the Judicial System of Ukraine" of February 7, 2002, etc.

The author emphasizes that the main task of military courts was to consider cases of military crimes committed by soldiers. In connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the issue of bringing to justice the military personnel of the aggressor State for military crimes is of particular importance and significance. One of the key tasks of Ukraine today

is to develop, in cooperation with the relevant institutions of the EU Member States, a reliable evidence base for bringing the Russian Federation to justice in national and international courts for military crimes committed in Ukraine.

It is determined the factors that influenced the formation of military courts. The dynamics of certain elements of the legal status of military courts in the course of drafting constitutional acts is analyzed. The author concludes that the normative provisions which enshrined the legal status of military courts in Ukraine contributed to the formation of Ukraine's own (albeit not perfect) experience of the military court system.

Key words: *military courts, legal status, justice, judge, judicial system.*

За час мирного існування незалежної України постійно популяризувався негативний наратив щодо непотрібності збройних сил, військової підготовки громадян, військової юстиції. Збройна агресія РФ проти України поклатала край таким акцентам, оскільки першочергового значення набули питання оборони держави із використанням різноманітних інструментів. Відповідно до статті 17 Конституції України оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України – на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. Зрозуміло, що сьогодні потребам Збройних Сил України приділяється велика увага. Однак, оборонна міць Збройних Сил України визначається не лише збільшенням кількості військовослужбовців, рівнем їх професіоналізму та майстерності, якістю військової техніки. Боездатність військових частин та підрозділів напряму залежить від стану законності та правопорядку, які належним чином можуть забезпечувати органи військової юстиції.

Новітній етап розвитку правового статусу військових судів в Україні, безсумнівно, починається з моменту ухвалення Верховною Радою Української РСР Декларації «Про Державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року. Саме Декларація заклала підґрунтя, нове бачення та доктрину здійснення державної влади, зазначивши в розділі III («Державна влада»), що «Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову».

Після прийняття Декларації «Про Державний суверенітет України» відбулася ще низка політично важливих для розвитку і становлення Української держави подій. Однак з точки зору конституційно-

правового забезпечення функціонування держави, в силу різних об'єктивних і суб'єктивних чинників, продовжувала діяти Конституція ще радянської України 1978 року з чисельними змінами.

У цей період окрему систему склали військові трибунали, які не входили до республіканської системи судоустрою. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради України «Про надання Верховному Суду України повноважень касаційної інстанції стосовно справ, які розглядаються по першій інстанції військовими трибуналами в Україні» від 15 січня 1992 року Верховному Суду України було надано повноваження касаційної інстанції стосовно справ, які розглядаються по першій інстанції військовими трибуналами Київського, Одеського, Прикарпатського військових округів та Чорноморського флоту, а також повноваження перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами справ, розглянутих військовими трибуналами, дислокованими на території України [1]. Таким чином, відбулося приєднання військових трибуналів, що діяли на території України, до системи загальних судів, а Верховний Суд України набув статусу найвищої судової інстанції для системи військових трибуналів.

Реформування військових судів потребувало належного наукового забезпечення, а також формування загального бачення та основних підходів до реформування. Для цього 28 квітня 1992 року Постановою Верховної Ради України було схвалено Концепцію судово-правової реформи в Україні [2] (далі – Концепція). Даний документ, безумовно, відіграв велику роль у подальшому становленні судової влади в цілому, та статусу військових судів, зокрема.

Аналіз тексту Концепції свідчить про те, що в ній закладались основи нового правового статусу військових судів, що підтверджується такими положеннями:

1) в умовах створення Збройних Сил, Прикордонних військ і Національної гвардії незалежної України та враховуючи специфіку діяльності військових формувань, в системі загальних судів зберігаються військові суди, які значно реформуються і звільняються від будь-якої залежності від військового командування. Вони розглядають тільки справи про військові злочини військовослужбовців та справи про їх соціальний захист;

2) вищою інстанцією військової юстиції є військова Колегія Верховного Суду, як апеляційна інстанція у справах, розглянутих військовими судами округів по першій інстанції, крім справ, розглянутих суддями з розширеною колегією судових засідателів та касаційною інстанцією у всіх справах, розглянутих військовими судами гарнізонів, округів, в тому числі і по справах, розглянутих з участю судових засідателів.

Вищевказані положення були закріплені в наступних законодавчих актах, що стосувались статусу військових судів [2].

На особливу увагу в контексті дослідження конституційних основ правового статусу військових судів заслуговує Закон України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року [3], у якому закріплювався статус суддів цих судів.

Встановлювалось, що особливості статусу суддів військових судів визначаються спеціальним законом.

Принцип незалежності суддів військових судів передбачав, що їх незалежність забезпечується: встановленим законом порядком їх обрання (призначення), зупинення їх повноважень та звільнення з посади; особливим порядком присвоєння військових звань суддям військових судів.

Грошове утримання судді військового суду складається з посадового окладу, окладу за військове звання, доплат за кваліфікаційний клас судді та за вислугу років військовослужбовця. Не пізніше як через шість місяців після обрання судді військового суду, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується благоустроєним житлом у вигляді окремої квартири чи будинку або службовим житлом за місцем знаходження суду за рахунок Міністерства оборони України.

Перейменувавши військові трибунали у військові суди, відповідно до Постанови

Верховної Ради України № 2979-XII від 3 лютого 1993 року [4], із збереженням штатних категорій та повноважень перетворено військові трибунали: 1) Київського військового округу в військовий суд Центрального регіону України (Донецька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області та місто Київ); 2) Одеського військового округу в військовий суд Південного регіону України (Республіка Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та місто Севастополь); 3) Прикарпатського військового округу в військовий суд Західного регіону України (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області); 4) Чорноморського флоту в військовий суд Військово-Морських сил України; 5) армій (об'єднань) в військові суди гарнізонів за місцем їх дислокації. Повноваження суддів військових судів України продовжувалися з 1 січня 1993 року до створення цих судів на підставі нової Конституції України.

На етапі реалізації Концепції судово-правової реформи протягом 1994 року також було ухвалено ряд важливих законів. Зокрема, Закон України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 2 лютого 1994 року [5], яким була створена система кваліфікаційних комісій суддів, одним з елементів якої була кваліфікаційна комісія суддів військових судів, яка діяла у складі голови, його заступника і 9 членів комісії. До її складу входили 8 суддів, одна особа з вищою юридичною освітою, що обиралася Верховною Радою України, одна особа з вищою юридичною освітою, що призначалася Міністром юстиції України, та одна особа з науковим ступенем чи званням з правознавства із числа представників наукових установ або навчальних закладів. Того ж самого дня, 2 лютого 1994 року, було прийнято Закон України «Про органи суддівського самоврядування» [6], відповідно до якого суддівське самоврядування у системі військових судів здійснювалось через конференцію суддів військових судів.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» від 24 лютого 1994 року [7], даний нормативно-правовий акт було доповнено главою 3-1 Військові суди, а отже, і виникла потреба закріплення статусу цих судів. Так, військові суди здійснювали правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, передбачених законодавством України. Діяльність військових судів була спрямована на охорону від будь-яких посягань безпеки України, боєздатності і боєготовності її Збройних Сил та інших військових формувань, захист прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій. В Україні утворювалися військові суди гарнізонів, регіонів і Військово-Морських Сил. Військовий суд гарнізону утворювався на території, на якій було розташовано один або кілька військових гарнізонів.

Напруга навколо прийняття Конституції України зростала з кожним роком. У такій ситуації, декларуючи прагнення до ухвалення нової Конституції та намагання врегулювати відносини, що вже склалися в державі, між Верховною Радою України і Президентом України 8 червня 1995 року був ухвалений Конституційний Договір про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України [8].

Окремі положення Конституційного договору стосувалися і військових судів, зокрема: «Президент України ...присвоює військові звання суддям військових судів» (ст. 24 ч. 1 п. 18).

Набувши відповідно до висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 року № 190 (1995) членство у Раді Європи [9], Україна взяла на себе низку зобов'язань, насамперед у сфері правосуддя. Цією поважною інституцією визнавалися реалістичними взяті Україною на себе зобов'язання щодо забезпечення незалежності судової влади відповідно до стандартів Ради Європи.

Верховна Рада України на п'ятій сесії, 28 червня 1996 року прийняла Конституцію України [10], в якій з'явився новий

розділ «Правосуддя», де було зосереджено норми щодо статусу судів. Варто зауважити, що Конституція України прямо не передбачала (як і сьогодні) існування військових судів, закріплюючи лише вказівка на загальну юрисдикцію судів та конституційну юрисдикцію. Отже, правове регулювання окремих судових юрисдикцій у межах системи судів загальної юрисдикції покладалось на законодавчий рівень. Такий висновок випливає із змісту ст. 92 ч. 1 п. 14 Конституції України, яка з-поміж іншого визначає, що судоустрій, судочинство, статус суддів визначаються виключно законами України та ст. 129 ч. 4 Основного Закону України, яка поряд з визначенням основних засад судочинства для усіх судів загальної юрисдикції передбачає можливість визначення законом також інших засад судочинства в судах окремих юрисдикцій.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року вимагало приведення у відповідність до її положень законодавства про судоустрій і статус суддів, окрім того відповідно до Перехідних положень для цього передбачався п'ятирічний термін. Як показав досвід, не всі пункти Перехідних положень Конституції України були виконані вчасно. Причиною цього, на нашу думку, була відсутність чіткого, узгодженого плану заходів, що передбачав би послідовність дій на найближчі п'ять років.

11 вересня 1997 року для України набрала чинності Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що означало, що держава бере на себе зобов'язання гарантувати право на справедливий суд. Ратифікація цього важливого документу, за словами С. Головатого, «створила нову правову ситуацію в системі захисту прав людини в Україні. ...Перед правниками постає вимога, з одного боку, не відступати від положень Європейської конвенції з прав людини, а з іншого – спиратись у своїх рішеннях на практику Суду щодо розгляду справ про порушення цих прав» [11, с. 11–14].

Відповідно до Указу Президента України «Про мережу та кількісний склад військових судів України» від 30 травня 1998 року було затверджено мережу військових судів з трьох судів регіонів

(Військовий суд Центрального регіону (м. Київ), Військовий суд Західного регіону (м. Львів), Військовий суд Південного регіону (м. Одеса), одного суду Військово-Морських Сил (Військовий суд Військово-Морських Сил (м. Севастополь) і 24 судів гарнізонів (Вінницького, Дарницького, Дніпропетровського, Донецького, Євпаторійського, Житомирського, Запорізького, Івано-Франківського, Київського, Луганського, Львівського, Миколаївського, Одеського, Полтавського, Рівненського, Севастопольського, Сімферопольського, Ужгородського, Феодосійського, Харківського, Хмельницького, Черкаського, Чернівецького та Чернігівського) [20].

07 липня 1998 року народним депутатом України В. Шишкіним внесено проєкт Закону України «Про державний судовий устрій», реєстраційний номер 1211 [12]. Зокрема, даним законопроєктом передбачались, що в окружних судах створюються колегії з кримінальних, цивільних та адміністративних справ, справ про кримінальну відповідальність неповнолітніх, а у разі необхідності колегії у справах щодо обвинувачення у скоєнні військових злочинів. В колегії у справах щодо військових злочинів розглядаються справи щодо обвинувачення військовослужбовців у скоєнні дій, які пов'язані з вимогами військових статутів, за порушення положень яких законом передбачена кримінальна відповідальність (ст. 32).

1 грудня 1998 року Верховною Радою України зареєстровано проєкт Закону України «Про судовий устрій в Україні» В. Онопенка, реєстраційний номер 1211-4 [13], який з-поміж іншого, передбачав створення військових судів в системі судів загальної юрисдикції, а саме: військові суди гарнізонів (місцеві суди); військові суди регіонів і Військово-Морських Сил (апеляційні суди); Вищий військовий суд України (вищий судовий орган спеціалізованих військових судів).

Військовий суд гарнізону мав створюватися на території, на якій розташовано один або кілька військових гарнізонів за пропозицією Голови Вищого військового суду України у порядку, передбаченому Законом. Військовий суд гарнізону мав бути першою інстанцією для цивільних, кримінальних і адміністративних справ,

що йому підсудні. Військові суди регіонів і Військово-Морських Сил мали створюватися у складі військових угруповань за пропозицією Голови Вищого військового суду України у порядку, передбаченому Законом. Військовий суд регіону і Військово-Морських Сил мали бути апеляційною інстанцією для цивільних, кримінальних і адміністративних справ, розглянутих військовими судами гарнізонів. Вищий військовий суд України мав бути вищим судовим органом у системі військових судів України та апеляційною інстанцією для цивільних, кримінальних і адміністративних справ, розглянутих по першій інстанції військовими судами регіонів та Військово-Морських Сил [13].

17 березня 1999 року Верховною Радою України зареєстровано проєкт Закону України «Про судовий устрій» народного депутата В. Сіренка, реєстраційний номер 1211-2 [14], яким також було передбачено створення військових судів в системі судів загальної юрисдикції, а саме: військові суди гарнізонів (місцеві суди); військові апеляційні суди регіонів і Військово-Морських Сил (апеляційні суди).

Військовий суд гарнізону мав бути судом першої інстанції і розглядати віднесені процесуальним законодавством України до його підсудності: 1) кримінальні справи про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил, Національної гвардії, Прикордонних військ, Служби безпеки, Національного бюро розслідування, внутрішніх військ та інших утворених відповідно до законів України, військових формувань, військовозобов'язаними під час проходження ними учбових зборів, певними категоріями осіб, що визначаються процесуальним законодавством України, а також особами начальницького і рядового складу Міністерства внутрішніх справ, податкової міліції, Державного митного комітету, виправно-трудоустанов про злочини проти встановленого порядку несення служби та порушення правил поведіння зі зброєю і боєприпасами; 2) цивільні справи, віднесені до його підсудності процесуальним законодавством України; 3) справи про адміністративні правопорушення військовослужбовців; 4) справи за скаргами військовослужбовців на рішення, дії чи бездіяльність вій-

ських службових осіб і органів військового управління [14].

Військові апеляційні суди регіонів і Військово-Морських Сил мали розглядати кримінальні і цивільні справи як суди першої інстанції у випадках і порядку, передбачених процесуальним законодавством: кримінальні справи – колегією професійних суддів чи судом присяжних, цивільні справи – професійним суддею одноособово. У складі Апеляційного Суду України та Верховного Суду України мали створюватися і діяти військові колегії [14].

6 квітня 1999 року Верховною Радою України зареєстровано проект Закону України «Про судовий устрій» народного депутата третього скликання В. Костицького, реєстраційний номер 1211-5 [15], яким також було передбачено створення військових судів в системі судів загальної юрисдикції, а саме: військові суди гарнізонів (місцеві суди); військові суди регіонів і Військово-Морських Сил (апеляційні суди). Військові суди гарнізонів, військові суди регіонів і Військово-Морських Сил мали бути спеціалізованими судами, яким були підсудні цивільні і кримінальні справи, що виникали з правовідносин у сфері діяльності військових формувань та їх особового складу, а також діяльності фізичних і юридичних осіб, пов'язаної із державною таємницею.

Військовий суд гарнізону мав створюватися на території, на якій розташовано один або кілька військових гарнізонів у порядку, передбаченому Законом. Військовий суд гарнізону мав бути першою інстанцією для цивільних і кримінальних справ, що йому підсудні. Військові суди регіонів і Військово-Морських Сил мали створюватися у складі військових угруповань у порядку, передбаченому Законом. Військовий суд регіону і Військово-Морських Сил мав бути апеляційною інстанцією для цивільних і кримінальних справ, розглянутих військовими судами гарнізонів. Військовий суд регіону і Військово-Морських Сил мав бути першою інстанцією для цивільних і кримінальних справ, що їм підсудні. Військовий суд регіону і Військово-Морських Сил мали переглядати цивільні і кримінальні справи військових судів гарнізонів у зв'язку з нововиявленими обставинами

та за клопотанням сторін або учасників судового процесу [15].

Варто зазначити, що розглянуті вище законопроекти не лише відрізнялися кількістю військових судів, а й містили різне їх функціональне призначення, що породжувало ситуацію невизначеності. Результатом стало те, що жодному з цих законопроектів так і не судилось стати повноцінним законом.

Однак вихід з такої ситуації потрібно було шукати, оскільки термін дії перехідних положень Конституції України спливав. Крім того, прийняття законодавства про судову устрій і статус суддів було тим зобов'язанням, яке взяла на себе Україна перед міжнародними організаціями, зокрема Радою Європи. Це, своєю чергою, зобов'язувало Верховну Раду України активніше займатися законодавчою діяльністю з метою прийняття відповідних законів про судову устрій і статус суддів.

За тиждень до п'ятої річниці Конституції України, а саме, 21 червня 2001 року, було ухвалено пакет законів, якими вносилися зміни до низки законів, що регулювали питання судової устрою, статусу суддів і судочинства. Ці зміни дістали назву малої судової реформи [16]. Проаналізуємо норми законодавчих новел, що стосувалися правового статусу військових судів.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судову устрій України» [17] передбачалось, що в Україні діяли військові суди гарнізонів як місцеві суди, військові суди регіонів і Військово-Морських Сил як апеляційні суди. Кількість суддів у кожному військовому суді визначалася Президентом України на підставі подання Голови Верховного Суду України або Міністра юстиції України.

Після набрання чинності вищевказаним Законом: військові суди гарнізонів набували статусу місцевих судів і продовжували здійснювати у встановленому порядку судочинство у справах, віднесених законами до їх підсудності; військові суди регіонів та Військово-Морських Сил набували статусу апеляційних судів відповідно та продовжували здійснювати у встановленому порядку судочинство у справах, віднесених процесуальним законом до їх підсудності; судді військових судів регіонів та Військово-Морських

Сил здійснювали повноваження судді апеляційного суду до закінчення строку, на який вони були обрані чи призначені; військова колегія Верховного Суду України та її голова набували статусу відповідно військової палати Верховного Суду України та її голови [17].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про органи суддівського самоврядування» [18] встановлювалось, що суддівське самоврядування у системі військових судів здійснювалось через конференції суддів військових судів та раду суддів військових судів.

Відповідно до Указу Президента України «Про утворення військових апеляційних та військових місцевих судів і затвердження їх мережі» від 30 серпня 2001 року було утворено військові апеляційні суди на базі військових судів регіонів (Військовий апеляційний суд Центрального регіону (м. Київ), Військовий суд Західного регіону (м. Львів), Військовий суд Південного регіону (м. Одеса) і Військово-Морських Сил (Військовий апеляційний суд Військово-Морських Сил (м. Севастополь) та військові місцеві суди на базі військових судів гарнізонів (Вінницького, Дарницького, Дніпропетровського, Донецького, Євпаторійського, Житомирського, Запорізького, Івано-Франківського, Київського, Луганського, Львівського, Миколаївського, Одеського, Полтавського, Рівненського, Севастопольського, Сімферопольського, Ужгородського, Феодосійського, Харківського, Хмельницького, Черкаського, Чернівецького та Чернігівського) [21].

Наступним кроком, який було зроблено Україною у цьому напрямку, стало прийняття 7 лютого 2002 року Закону України «Про судоустрій України» [19], з набранням чинності якого втратили чинність Закони України «Про судоустрій» 1981 року та «Про органи суддівського самоврядування».

Щоб зрозуміти важливість норм цього закону для інституту військових судів, слід більш детально зупинитись на аналізі його положень. Варто зазначити, що закон закріплював приналежність військових судів до загальних судів і здійснення ними правосуддя у Збройних Силах України

та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Підставами для утворення чи ліквідації військового суду були передислокація військ або реорганізація Збройних Сил України. Військові суди гарнізонів визначалися, як місцеві загальні суди, а військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України – як апеляційні загальні суди. У складі Апеляційного суду України та Касаційного суду України діяли військові судові палати, а у складі Верховного Суду України – військова судова колегія [19].

Кандидат на посаду судді військового суду крім загальних вимог до суддів, повинен був перебувати на військовій службі і мати військове звання офіцерського складу. Судді військових судів перебували на військовій службі і входили до штатної чисельності Збройних Сил України. Військові звання суддям військових судів присвоювалися Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України, якщо інше не встановлювалось законом. Строки та порядок присвоєння військових звань, порядок звільнення з військової служби суддів визначалися законом. Військовий суддя крім здійснення правосуддя не міг залучатися до виконання інших обов'язків військової служби. Особовий склад військових судів користувався всіма видами військового спорядження нарівні з особовим складом військових частин і установ Міністерства оборони України. Суддівське самоврядування у системі військових судів здійснювалось через конференцію суддів військових судів [19].

З 2004 року запроваджується процедура ліквідації військових судів. Так, Указом Президента України «Про ліквідацію окремих військових місцевих судів та внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів» від 19 жовтня 2004 року було ліквідовано 7 військових місцевих суди (військовий місцевий суд Дарницького гарнізону; військовий місцевий суд Євпаторійського гарнізону; військовий місцевий суд Запорізького гарнізону; військовий місцевий суд Івано-Франківського гарнізону; військовий місцевий суд Луганського гарнізону; військовий місцевий суд

Полтавського гарнізону; військовий місцевий суд Феодосійського гарнізону) [22].

Відповідно до Указу Президента України «Про ліквідацію окремих військових апеляційних та військових місцевих судів, внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів» від 06 липня 2006 року було ліквідовано 2 військові апеляційні суди (військовий апеляційний суд Західного регіону і військовий апеляційний суд Південного регіону) та 5 військових місцевих суди (військовий місцевий суд Вінницького гарнізону; військовий місцевий суд Миколаївського гарнізону; військовий місцевий суд Ужгородського гарнізону; військовий місцевий суд Чернівецького гарнізону; військовий місцевий суд Чернігівського гарнізону) [23].

Указом Президента України «Про ліквідацію військового місцевого суду та внесення змін до Указу Президента України від 30 серпня 2001 року № 769» від 04 вересня 2006 року було ліквідовано військовий місцевий суд Донецького гарнізону [24].

Наведені вище неоднозначні та часто суперечливі підходи у регулюванні правового статусу військових судів часто супроводжувались доволі дискусійними і діаметрально протилежними науковими підходами. Зокрема, Р. Бараннік стверджував, що «Військові суди діють у специфічних умовах. Сама структура управління армією ускладнює використання загальних судів. Крім того, мобільність військових частин вимагає наявності рухомих органів військової юстиції. Усе це і обумовило створення військових судів, які, до речі, у жодному випадку не є виключенням із принципу єдності судової системи та рівності всіх перед судом» [28, с. 96]. Авторський колектив навчального посібника «Судові та правоохоронні органи України» за редакцією В.М. Бесчастного піддавали критиці існування військових судів у наступних положеннях: існування системи військових судів суперечить положенням ч. 1 та 5 ст. 125 Конституції України стосовно побудови системи судів загальної юрисдикції за принципами територіальності та спеціалізації, а також у частині неможливості створення надзвичайних та особливих судів. Крім того,

існування військових судів не узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод та практиці Європейського суду з прав людини, які зобов'язують забезпечити кожній людині судовий розгляд справи впродовж розумного строку незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону. Крім того, «подвійний» статус суддів військових судів, що полягає в одночасному застосуванні до цих суддів норм законодавства про судоустрій, статус суддів та законодавства у військовій сфері фактично порушує конституційні гарантії незалежності суддів згідно з ч. 1 ст. 126 Конституції України [29, с. 98].

Вищевказані тези стосовно недоцільності функціонування військових судів призвели до того, що 31 травня 2010 року Президентом України В. Януковичем було подано до Верховної Ради України проєкт Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [25], у якому запропоновано ліквідувати військові суди з 15 вересня 2010 року. 07 липня 2010 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [26], у якому вже не було закріплено правовий статус військових судів. Процес ліквідації військових судів було завершено 14 вересня 2010 року Указом Президента України «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів», відповідно до якого було ліквідовано військовий апеляційний суд Центрального регіону, військовий апеляційний суд Військово-Морських Сил, військовий місцевий суд Дніпропетровського гарнізону, військовий місцевий суд Житомирського гарнізону, військовий місцевий суд Київського гарнізону, військовий місцевий суд Львівського гарнізону, військовий місцевий суд Миколаївського гарнізону, військовий місцевий суд Одеського гарнізону, військовий місцевий суд Рівненського гарнізону, військовий місцевий суд Севастопольського гарнізону, військовий місцевий суд Сімферопольського гарнізону, військовий місцевий суд Ужгородського гарнізону, військовий місцевий суд Харківського гарнізону, військовий місцевий суд Хмельницького гарнізону та військовий місцевий суд Черкаського гарнізону [27].

Проаналізувавши основні етапи функціонування військових судів в незалежній Україні (1992–2010 років), можна зробити висновок, що в Україні був власний (хоча, й не бездоганний) досвід функціонування системи військових судів, який доцільно

системно проаналізувати, привести у відповідність з міжнародними стандартами (з точки зору як організації, так і функціонального механізму) та напрацювати єдину концепцію відновлення в Україні військової юстиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про надання Верховному Суду України повноважень касаційної інстанції стосовно справ, які розглядаються по першій інстанції військовими трибуналами в Україні: Указ Президії Верховної Ради України від 15 січня 1992 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2044-12> (дата звернення: 12.12.2022).
2. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2296-12> (дата звернення: 12.12.2022).
3. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2862-12/ed19921215> (дата звернення: 21.12.2022).
4. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів: Постанова Верховної ради України від 3 лютого 1993 року № 2979-XII р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/2979-12> (дата звернення: 21.12.2022).
5. Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України: Закон України від 2 лютого 1994 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3911-12/ed19940202> (дата звернення: 26.12.2022).
6. Про органи суддівського самоврядування: Закон України від 2 лютого 1994 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3909-12/ed19940202> (дата звернення: 29.12.2022).
7. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР»: Закон України від 24 лютого 1994 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4017-12/ed19940420> (дата звернення: 21.12.2022).
8. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр/ed19950608> (дата звернення: 24.12.2022).
9. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26 вересня 1995 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_590 (дата звернення: 28.11.2022).
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?ed=19960628&find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA#w1_18 (дата звернення: 24.12.2022).
11. Головатий С. Нові можливості щодо захисту прав людини в Україні. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 1. С. 11–14.
12. Проект Закону України «Про державний судовий устрій» народного депутата України В. Шишкіна від 7 липня 1998 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=1211 (дата звернення: 13.01.2023).
13. Проект Закону України «Про судовий устрій в Україні» В. Онопенка від 1 грудня 1998 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5058 (дата звернення: 13.01.2023).
14. Проект Закону України «Про судовий устрій» В. Сіренка від 17 березня 1999 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4551 (дата звернення: 13.01.2023).
15. Проект Закону України «Про судовий устрій» В. Костицького від 6 квітня 1999 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5800 (дата звернення: 13.01.2023).
16. Бойко В.Ф. «Мала» судова реформа в Україні: необхідність, проблеми та перспективи: Навч. посіб. Київ, 2002. 156 с.

17. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»: Закон України від 21 червня 2001 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2531-14/ed20010705> (дата звернення: 21.12.2022).

18. Про внесення змін до Закону України «Про органи суддівського самоврядування»: Закон України від 21 червня 2001 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2535-14> (дата звернення: 11.01.2023).

19. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3018-14/ed20020207> (дата звернення: 21.01.2023).

20. Про мережу та кількісний склад військових судів України: Указ Президента України від 30 травня 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572/98/ed19980530#Text> (дата звернення: 21.01.2023).

21. Про утворення військових апеляційних та військових місцевих судів і затвердження їх мережі: Указ Президента України від 30 серпня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/2001/ed20010830#Text> (дата звернення: 21.01.2023).

22. Про ліквідацію окремих військових місцевих судів та внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 19 жовтня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262/2004/ed20041019#Text> (дата звернення: 21.01.2023).

23. Про ліквідацію окремих військових апеляційних та військових місцевих судів, внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 06 липня 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599/2006/ed20060706#Text> (дата звернення: 21.01.2023).

24. Про ліквідацію військового місцевого суду та внесення змін до Указу Президента України від 30 серпня 2001 року № 769: Указ Президента України від 04 вересня 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/730/2006/ed20060904#Text> (дата звернення: 21.01.2023).

25. Проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Президента України В. Януковича від 31 травня 2010 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6450&skl=7 (дата звернення: 13.12.2022).

26. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55/1. Ст. 1900.

27. Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 14 вересня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text> (дата звернення: 21.01.2023).

28. Бараннік Р.В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України. Навчальний посібник. Київ: Дакор, КНТ, 2008. 348 с.

29. Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник / За ред. В.М. Бесчастного. Київ: Знання, 2007. 286 с.

REFERENCES:

1. Ukaz Prezhydii Verkhovnoi Rady Ukraini "Pro nadannia Verkhovnomu Sudu Ukrainy povnovazhen kasatsiinoi instantsii stosovno sprav, yaki rozghliadaiutsia po pershii instantsii viiskovomu trybunalamy v Ukraini" [The Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine "On granting the Supreme Court of Ukraine the powers of cassation in cases considered in the first instance by military tribunals in Ukraine"]. (n.d). *zakon3.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898> [in Ukrainian].

2. Postanova Verkhovnoi Rady Ukraini "Pro Kontseptsiuu sudovo-pravovoi reformy v Ukraini" [The Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine"]. (n.d). *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2296-12> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy "Pro status suddiv" [The Law of Ukraine "On the Status of Judges"]. (n.d). *zakon5.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2862-12/ed19921215> [in Ukrainian].

4. Postanova Verkhovnoi rady Ukraïni "Pro pereimenuvannia viiskovykh trybunaliv Ukrainy u viiskovi sudy Ukrainy i prodovzhennia povnovazhen yikh suddiv" [The Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On renaming military tribunals of Ukraine into military courts of Ukraine and extending the powers of their judges"]. (n.d). *zakon3.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/2979-12> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukraïni "Pro kvalifikatsiini komisii, kvalifikatsiinu atestatsiiu i dystsyplinarnu vidpovidalnist suddiv sudiv Ukrainy" [The Law of Ukraine "On Qualification Commissions, Qualification Attestation and Disciplinary Liability of Judges of Courts of Ukraine"]. (n.d). *zakon4.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3911-12/ed19940202> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukraïni "Pro orhany suddivskoho samovriaduvannia" [The Law of Ukraine "On Judicial Self-Government Bodies"]. (n.d). *zakon5.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3909-12/ed19940202> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukraïni "Pro vnesennia zmin i dopovnen do Zakonu Ukrainiskoi RSR "Pro sudoustrii Ukrainiskoi RSR" [The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of the Ukrainian SSR "On the Judicial System of the Ukrainian SSR"]. (n.d). *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4017-12/ed19940420> [in Ukrainian].

8. Konstytutsiinyi Dohovir mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezydentom Ukrainy pro osnovni zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period do pryiniattia novoi Konstytutsii Ukrainy vid 8 chervnia 1995 roku [Constitutional Treaty between the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine on the Basic Principles of Organisation and Functioning of State Power and Local Self-Government in Ukraine for the Period until the Adoption of the New Constitution of Ukraine of 8 June 1995]. (n.d). *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-vr/ed19950608> [in Ukrainian].

9. Vysnovok № 190 (1995) Parlamentskoi Asamblei Rady Yevropy shchodo zaiavky Ukrainy na vstup do Rady Yevropy vid 26 veresnia 1995 roku [Opinion No. 190 (1995) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on the application of Ukraine for membership of the Council of Europe of 26 September 1995]. (n.d). *zakon3.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_590 [in Ukrainian].

10. Konstytucija Ukraïni priynjata na p'jatij sesiï Verhovnoï Radi Ukraïni 28 chervnja 1996 roku, z nastupnimi zminami [The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28,

1996, as amended]. (n.d). *zakon0.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/ed19960628> [in Ukrainian].

11. Holovatyi S. Novi mozhlyvosti shchodo zakhystu prav liudyny v Ukraini. Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Rishennia. Komentari [Golovaty S. New opportunities for the protection of human rights in Ukraine. Case law of the European Court of Human Rights. Judgements. Comments] [in Ukrainian].

12. Proekt Zakonu Ukraïni "Pro derzhavnyi sudovyi ustrii" narodnoho deputata Ukraïni V. Shyshkina vid 7 lypnia 1998 r. [Draft Law of Ukraine "On the State Judicial System" by the People's Deputy of Ukraine V. Shyshkin of 7 July 1998]. (n.d). *w1.c1.rada.gov.ua* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=1211 [in Ukrainian].

13. Proekt Zakonu Ukraïni "Pro sudovyi ustrii v Ukraini" V. Onopenka vid 1 hrudnia 1998 r. [Draft Law of Ukraine "On the Judicial System in Ukraine" by V. Onopenko of 1 December 1998] (n.d). *w1.c1.rada.gov.ua* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5058 [in Ukrainian].

14. Proekt Zakonu Ukraïni "Pro sudovyi ustrii" V. Sirenka vid 17 bereznia 1999 r. [Draft Law of Ukraine "On the Judicial System" by V. Sirenko of 17 March 1999] (n.d). *w1.c1.rada.gov.ua* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4551 [in Ukrainian].

15. Proekt Zakonu Ukrainy "Pro sudovyi ustrii" V. Kostytskoho vid 6 kvitnia 1999 r. [Draft Law of Ukraine "On the Judicial System" by V. Kostytskyi of 6 April 1999] (n.d). *w1.c1.rada.gov.ua* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5800 [in Ukrainian].

16. Boyko, V.F. (2002) "Mala" sudova reforma v Ukraini: neobkhidnist, problemy ta perspektyvy ["Small" judicial reform in Ukraine: necessity, problems and prospects] Kiïv. 156 s. [in Ukrainian].

17. Zakon Ukraïni "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukraïni "Pro sudoustrii Ukraïni " [The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On the Judicial System of Ukraine"]. (n.d). *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2531-14/ed20010705> [in Ukrainian].

18. Zakon Ukraïni "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukraïni «Pro orhany suddivskoho samovriaduvannia" [The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Judicial Self-Government Bodies"]. (n.d). *zakon3.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2535-14> [in Ukrainian].

19. Zakon Ukraïni "Pro sudoustrii Ukraïni" [The Law of Ukraine "On the Judicial System of Ukraine"]. (n.d). *zakon5.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3018-14/ed20020207> [in Ukrainian].

20. Ukaz Prezydenta Ukraïni "Pro merezhu ta kilkisnyi sklad viiskovykh sudiv Ukraïni" [The Decree of the President of Ukraine "On the network and quantitative composition of military courts of Ukraine"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572/98/ed19980530#Text> [in Ukrainian].

21. Ukaz Prezydenta Ukraïni "Pro utvorennia viiskovykh apeliatsiinykh ta viiskovykh mistsevykh sudiv i zatverdzhennia yikh merezhi" [The Decree of the President of Ukraine "On the establishment of military courts of appeal and military local courts and approval of their network"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/2001/ed20010830#Text> [in Ukrainian].

22. Ukaz Prezydenta Ukraïni "Pro likvidatsiiu okremykh viiskovykh mistsevykh sudiv ta vnesennia zmin do merezhi i kilkisnogo skladu suddiv viiskovykh apeliatsiinykh ta viiskovykh mistsevykh sudiv" [The Decree of the President of Ukraine "On the liquidation of certain military local courts and amendments to the network and number of judges of military courts of appeal and military local courts"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262/2004/ed20041019#Text> [in Ukrainian].

23. Ukaz Prezydenta Ukraïni "Pro likvidatsiiu okremykh viiskovykh apeliatsiinykh ta viiskovykh mistsevykh sudiv, vnesennia zmin do merezhi i kilkisnogo skladu suddiv viiskovykh apeliatsiinykh ta viiskovykh mistsevykh sudiv" [The Decree of the President of Ukraine "On the liquidation of certain military courts of appeal and military local courts, amendments to the network and number of judges of military courts of appeal and military local courts"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599/2006/ed20060706#Text> [in Ukrainian].

24. Ukaz Prezydenta Ukraïni "Pro likvidatsiiu viiskovoho mistsevoho sudu ta vnesennia zmin do Ukazu Prezydenta Ukraïni vid 30 serpnia 2001 roku № 769" [The Decree of the President of Ukraine "On the liquidation of the military local court and amendments to the Decree of the President of Ukraine of 30 August 2001 No. 769"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/730/2006/ed20060904#Text> [in Ukrainian].

25. Proekt Zakonu Ukraïni "Pro sudoustrii i status suddiv" Prezydenta Ukraïni V. Yanukovycha vid 31 travnia 2010 r. [Draft Law of Ukraine "On the Judiciary and Status of Judges" by President of Ukraine V. Yanukovich of 31 May 2010] (n.d). *w1.c1.rada.gov.ua* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6450&skl=7 [in Ukrainian].

26. Zakon Ukraïni "Pro sudoustrii i status suddiv" vid 7 lypnia 2010 r. Ofitsiyni visnyk Ukrainy [The Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" of 7 July 2010. Official Gazette of Ukraine] 2010. № 55/1. St. 1900. [in Ukrainian].

27. Ukaz Prezydenta Ukraïni "Pro likvidatsiiu viiskovykh apeliatsiinykh ta viiskovykh mistsevykh sudiv" [The Decree of the President of Ukraine "On the liquidation of military courts of appeal and military local courts"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text> [in Ukrainian].

28. Barannik, R.V. (2008) Sudovi, pravookhoronni ta pravozakhysni orhany Ukraïni [Judicial, law enforcement and human rights bodies of Ukraine]. Kiïv: Dakor, KNT. 348 s. [in Ukrainian].

29. Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukraïni: Navchalnyi posibnyk / Za red. V.M. Beschastnoho [Judicial and law enforcement agencies of Ukraine: Study guide / Edited by V.M. Beschastnyi]. Kiïv: Znannia. 286 s. [in Ukrainian].